

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ „ЯКІСТЬ ВИБОРІВ ЯК ОСНОВА ЗМІЦНЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ” (ЛЬВІВ, 24 – 25 ВЕРЕСНЯ 2009 р.)

Юрій КЛЮЧКОВСЬКИЙ, народний депутат України, заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, Президент Інституту виборчого права

Відповідно до Конституції України кожен громадянин України, якому виповнилося 18 років, і який не визнаний недієздатним, має право голосу на виборах. Будь-які обмеження права голосу за будь-якими ознаками заборонені Конституцією, більше того - право голосу не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану (стаття 64 Конституції). Однак, останніми змінами до Закону „Про вибори Президента України” передбачено, що за кордоном право голосу мають лише ті виборці, які перебувають на консульському обліку. Як відомо, абсолютна більшість наших заробітчан за кордоном на консульському обліку не перебуває. Таким чином, десятки тисяч українських виборців фактично позбавляються можливості проголосувати на чергових президентських виборах.

Новою редакцією Закону „Про вибори Президента України” в черговий раз скасовано можливість використання на виборах відкріпних посвідчень. У 2004 році порядок використання відкріпних посвідчень дійсно створював широкий ґрунт для зловживань. Але вже у 2006 році після відповідного удосконалення Закону „Про вибори народних депутатів України” механізм використання відкріпних посвідчень під час проведення парламентських виборів спрацював майже ідеально. Зараз же він в черговий раз скасовується. Це означає, що громадяни, які у день голосування перебуватимуть не за своєю виборчою адресою (у тому числі – офіційні спостерігачі), не зможуть проголосувати взагалі. Обмежує право голосу, на мою думку, і закріплення у новій редакції Закону „Про вибори Президента України” положення, згідно з яким до складу виборчих комісій можуть включатись лише виборці, що проживають в межах ТВО або на території міста, включеного до складу ТВО – у цьому випадку наявні ознаки обмеження права голосу за критерієм місця проживання. Все вищезазначене – прямі порушення виборчих прав громадян.

У той же час, у Законі закріплено ряд положень, які прямо виборчі права не порушують, однак сприятимуть фальсифікаціям, негативно впливатимуть на реалізацію виборчого права. Зараз, як відомо, відбувається первинне уточнення даних Державного реєстру виборців. На фоні колосальної роботи щодо впровадження Державного реєстру, яка триває вже 5 років і супроводжувалась (протягом останніх 2 років) значними обсягами державного фінансування та підтримкою міжнародних організацій (в плані забезпечення відповідною матеріально-технічною базою 700 органів ведення реєстру), до Закону „Про вибори Президента України” включено положення, які дозволятимуть включати до списків виборців громадян за рішеннями судів, ОВК та ДВК. Тим самим вся логіка впровадження Реєстру фактично перекреслюється новими законодавчими положеннями. Змінами до Закону „Про Державний реєстр виборців” також передбачено, що одночасний доступ до Реєстру в режимі запису отримають всі 700 органів ведення Реєстру, в той час як відповідно до попередньої редакції Закону записи до Реєстру органи його ведення могли вносити лише в частині виборчих адрес, причому – виключно в межах територіальної юрисдикції цих органів.

Законом „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України” встановлюється кримінальна відповідальність за кратне голосування виборців на одній виборчій дільниці. Відповідно, голосування виборця на кількох виборчих дільницях взагалі злочином не вважається.

Венеціанська комісія у Кодексі належної практики у виборчих справах наголошує на необхідності дотримання процедурних гарантій реалізації основних принципів виборчого права. Серед таких гарантій варто виділити, зокрема: а) організацію виборів безсторонніми виборчими комісіями, б) право на оскарження порушень власного виборчого права. Рівень безсторонності комісій значною мірою применшує той факт, що на чергових президентських виборах їх склад формуватиметься виключно з числа осіб, які проживають у межах відповідного територіального виборчого округу. Право на оскарження порушень власного виборчого права де-факто скасовується останніми законодавчими новелами, відповідно до яких позови, не розглянуті судами упродовж 2 днів, взагалі залишатимуться судами без розгляду, а також неможливістю оскарження у виборчих комісіях порушень, що мали місце під час та після проведення голосування. Таким чином, виконання виборчими комісіями таких функцій, як забезпечення реалізації виборчих прав громадян та однакового застосування виборчого законодавства, нагляд за його додержанням, суттєво ускладниться – адже комісії скарг не розглядатимуть і на порушення не реагуватимуть. Є в новій редакції Закону „Про вибори Президента України” і більш цікаві положення, які, наприклад, зобов’язують дільничну виборчу комісію розглянути скарги не пізніше, ніж за годину до закінчення голосування. Хто працював у складі дільничних виборчих комісій, той добре пам’ятає, що під час проведення голосування жодні скарги розглядатися не можуть. Вінцем нормотворчої фантазії авторів Закону „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України” є скасування офіційного оприлюднення результатів виборів Президента – відтепер для обрання Президента достатньо, щоб Голова ЦВК прочитав протокол і оголосив одного з кандидатів Президентом – і вже наступного дня ця особа може скласти присягу і приступати до виконання повноважень глави держави. Особисто у мене складається враження, що цей Закон готували ті, хто у 2004 р. здійснювали зловживання – адже вони заборонили всі ті дії, які у 2004 році їм перешкоджали. Саме тому цей Закон – далекий відхід від європейських стандартів виборчого права і регрес у розвитку національного виборчого законодавства.

Із зазначеного випливає декілька завдань. Громадськість не повинна залишатись осторонь від того, що відбувається – структури громадянського суспільства повинні кудись звертатись, преса повинна писати про недосконалість правового регулювання і привертати увагу до відповідних проблем. Я не знаю, на скільки це зможе допомогти удосконаленню виборчого законодавства саме зараз. Два подання до Конституційного Суду щодо неконституційності Закону „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України” вже є, одне – від Президента, друге – від 48 народних депутатів. Що скаже з цього приводу Конституційний Суд – ще побачимо, хочеться сподіватись на краще. Друге завдання – глобальніше за своїм змістом: виборче право є правом „масового застосування”, тому надзвичайно важливим є широке вивчення засад виборчого права, широке ознайомлення громадян зі змістом своїх виборчих прав та процедурами їх реалізації. У цьому контексті я заздрю навіть не європейцям, де система громадянської освіти дуже добре поставлена. Я заздрю Росії, де у курсі суспільних дисциплін в школах запроваджено відповідні навчальні дисципліни, у програмі гуманітарних дисциплін у вузах закріплено курс „Засади прямої демократії”, а всі юристи вивчають курс виборчого права. Я вважаю, що обізнаність із виборчим правом має бути складовою загального рівня правової культури будь-якого юриста.

Окремо слід розглянути ще дві проблеми – стосовно опитувань громадської думки щодо кандидатів у Президенти та стосовно розміру виборчої застави. Перш за все слід констатувати що в Україні, на превеликий жаль, спостерігається дискредитація соціології. Наявність цілого спектру фірм, які турбуються не про свою репутацію, а про щось інше, призводить до появи суперечливих результатів соціологічних опитувань. Саме тому всупереч рекомендаціям Венеціанської комісії я намагаюсь наполягати на збереженні у Законі заборони на оприлюднення результатів соціологічних досліджень протягом останніх 15 днів перед днем виборів. Щодо проблеми застави, то слід наголосити на тому, що всі

претенденти на пост Президента України нещодавно публічно подавали декларації про доходи. Мені здається, що було б варто порівняти зміст цих декларацій з рівнем доходів членів сім'ї претендентів на посаду Президента і можливостями сплатити заставу, особливо – коли ця застава буде сплачена. Якщо мова буде йти про те, що застава сплачена політичною партією, то я хотів би нагадати, що Закон „Про політичні партії в Україні” сьогодні встановлює дуже вузькі легальні рамки для партійного фінансування. Таким чином, суспільству буде цікаво, з яких саме джерел сплачено виборчу заставу.

Олександр ПАСЕНЮК, Голова Вищого адміністративного суду України

В ході чергових та позачергових виборів народних депутатів України 2006 – 2007 рр. Вищий адміністративний суд України напруцював багатий досвід розгляду виборчих спорів як суд першої та апеляційної інстанції. Не є новими виборчі спори і для окружних адміністративних судів, які були створені на момент останньої загальнонаціональної виборчої кампанії. Повинен з приємністю відзначити - на чергових виборах Президента України 2010 року нарешті працюватимуть всі 27 окружних адміністративних судів та 7 апеляційних адміністративних судів разом з ВАСУ. Згідно із Звітом Місії ОБСЄ/БЮДПЛ за результатами позачергових виборів народних депутатів України, українська судова система продемонструвала свою спроможність вирішувати пов'язані з виборами справи. Таким чином, систему адміністративних судів наразі побудовано, вона працює і візьме участь у чергових виборах Президента.

Останні зміни до Закону „Про вибори Президента України” викликали в українському суспільстві підвищений інтерес. Цими змінами законодавець, зокрема, суттєво обмежив судовий контроль за діяльністю виборчих комісій. Це рішення має певне логічне пояснення: з огляду на те, що судовій практиці в Україні відомі приклади зловживань при вирішенні виборчих спорів, існує певна ймовірність зриву виборів через судові рішення, особливо з урахуванням того, що ключові питання виборчого процесу у нашій державі вирішуються в залі судового засідання. Разом з тим, недобросовісність окремих суддів не є достатньою підставою для позбавлення виборців їхнього конституційного права на оскарження рішень, дій і бездіяльності виборчих комісій. На мою думку, розвиток вітчизняного законодавства в частині взаємовідносин між судами та публічною адміністрацією нагадує рух маятника: сьогодні маятник відхитнувся у бік адміністрації, тобто виборчих комісій, які значною мірою вилучені з-під судового контролю, однак закони природи неминуче відхитнуть маятник в інший бік – бік суду, якому з метою більш ефективного впливу на управлінців-порушників нададуть право приймати рішення замість них. Як перша, так і друга ситуація несуть у собі значні ризики. Саме тому важливо, щоб амплітуда коливань згаданого маятника була зведена до нуля, і суди, з урахуванням принципу поділу влад, не втручалися б у компетенцію публічної адміністрації, а управлінці беззастережно виконували б судові рішення.

На сьогодні виборчі комісії отримали безпрецедентний рівень довіри від законодавця, саме тому вони мають усвідомлювати і серйозний тягар відповідальності за кожне своє рішення та дію. Відповідно, виборчим комісіям варто враховувати європейські стандарти організації виборчого процесу. У цьому контексті до уваги слід взяти таке важливе правило: процедура вирішення комісіями виборчих спорів повинна носити судовий характер у тому сенсі, що скарги має бути гарантований такий порядок розгляду виборчих спорів, при якому будуть заслухані обидві сторони. Друге правило – остаточні результати виборів не можуть бути оголошені до тих пір, доки не будуть розглянуті і вирішені всі виборчі спори, що можуть мати вплив на результати виборів.

Останні зміни до Закону „Про вибори Президента України” передбачають внесення низки суттєвих коректив до виборчого законодавства та Кодексу адміністративного

судочинства України (КАС). У застосуванні окремих з цих коректив можуть виникнути істотні проблеми.

По-перше, законодавець вже вкотре наступив на граблі колізійності між нормами виборчого законодавства та КАС України, надавши при цьому пріоритет нормам саме виборчого законодавства. У зв'язку з цим варто нагадати, що Пленум Вищого адміністративного суду України свого часу роз'яснив, що адміністративні суди під час вчинення будь-яких процесуальних дій щодо розгляду і вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, повинні керуватися правилами, закріпленими в Конституції, КАС України та міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких було надано Верховною Радою України, незалежно від наявності інших нормативно-правових актів, які визначають засади, порядок організації та проведення виборів, та в яких можуть бути положення щодо вчинення судами окремих процесуальних дій. Вважаю, що аналогічний підхід має застосовуватись і при вирішенні виборчих спорів під час президентської виборчої кампанії 2010 року.

По-друге, нечіткість та суперечливість окремих змін до Кодексу адміністративного судочинства України може зумовити виникнення проблем із визначенням підсудності відповідних категорій виборчих спорів. Так, змінами до статті 18 КАСУ передбачено, що позови на рішення та дії ЦВК щодо встановлення результатів виборів мають подаватись до Вищого адміністративного суду України. В той же час, зміни до статті 172 КАСУ передбачають, що такі позови мають подаватись до Київського апеляційного адміністративного суду. Виходячи з системного тлумачення статті 20 та нової редакції статті 172 КАСУ, справи щодо оскарження рішень та дій ЦВК зі встановлення результатів виборів Президента України по першій інстанції мають вирішуватись, на мою думку, Вищим адміністративним судом України. Зміни до виборчого законодавства також породили ще одне запитання: чи можуть оскаржуватись рішення Київського апеляційного адміністративного суду у справі за позовом на дії кандидатів на пост Президента України, і якщо так – то до якого саме суду може бути подана апеляційна скарга? Прямої відповіді на це запитання останні зміни до Закону „Про вибори Президента України” не дають. На першу частину запитання відповідь, очевидно, має бути позитивною: апеляційна скарга на відповідне рішення може бути подана на підставі конституційної гарантії апеляційного оскарження судових рішень та відсутності в КАС України прямих заборон щодо відповідного апеляційного оскарження. На другу частину запитання відповідь слід давати на основі аналогії закону – скарга має подаватись до Вищого адміністративного суду України.

По-третє, відверто антиконституційними можна назвати зміни до КАС, які запроваджують заборону оскарження підсумкових протоколів дільничних та окружних виборчих комісій. Ці зміни суттєво обмежують право особи на судовий захист, тому на підставі статей 55 та 124 Конституції України адміністративні суди мають відмовлятися від застосування вищезгаданих нововведень на практиці, адже норми Конституції є нормами прямої дії. Щоправда, це – моя особиста думка, а як суди вирішуватимуть відповідні питання на практиці, наразі поки що невідомо. Гадаю, що найближчим часом цю проблему буде вирішено.

Викликає сумніви й обґрунтованість деяких інших положень Закону „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України”, зокрема – в частині скорочення строків розгляду позовів з 5 до 2 днів, запровадження загальної заборони судам застосовувати заходи забезпечення адміністративних позовів у виборчих спорах. Хоча з іншого боку, впровадження цих нововведень саме на цих виборчих перегонах, можливо (з урахуванням попереднього досвіду вирішення виборчих спорів), може розцінюватись як позитив.

В процесі подальшого удосконалення виборчого законодавства народним депутатам України варто звернути увагу на ті проблемні питання, які до цього часу вирішено не було. Насамперед йдеться про виконання судових рішень у виборчих спорах. На сьогодні КАС України передбачає, що у виборчих спорах до негайного виконання може бути звернена

лише одна категорія рішень: рішення про уточнення списків виборців. Проте, на мою думку, до негайного виконання слід звертати рішення і в інших категоріях виборчих справ. Також слід удосконалити існуючий порядок виконання судових рішень, Закон України „Про виконавче провадження” варто доповнити положеннями про примусове виконання судових рішень про тимчасове зупинення діяльності ЗМІ. Актуальним є і питання забезпечення належного фінансування адміністративних судів, адже протягом останнього часу у них не вистачає коштів на розгляд не лише виборчих спорів, але і на ведення процесу загалом.

Срджан ДАРМАНОВИЧ, професор факультету права Університету Чорногорії, Директор CEDEM, член Венеціанської комісії від Чорногорії

Питання ведення державних реєстрів виборців є актуальним не лише для України, але і для багатьох інших країн. Дуже часто недоліки у реєстрації виборців є підставою для оскарження результатів виборів учасниками виборчих перегонів, адже достовірність реєстрації виборців напряду визначає можливість/неможливість маніпулювання результатами волевиявлення. Перший принцип реєстрації виборців – принцип перманентності відповідного реєстру. Реєстр виборців також має поновлюватись на регулярній основі, публікуватись – у тому числі на електронних носіях інформації з тим, щоб суб’єкти виборчого процесу мали можливість перевіряти повноту і достовірність відображених у реєстрі даних. Реєстрація виборців також не повинна здійснюватись на виборчих дільницях у день голосування; в окремих державах така практика існує, однак у цьому випадку мають бути впроваджені механізми, які б унеможлилювати незаконні зміни у реєстрі виборців.

Реалізація виборчих прав передбачає наявність процедурних гарантій їхньої реалізації. Система органів адміністрування виборчого процесу має бути неупередженою, центральна виборча комісія повинна бути постійнодіючим та професійним органом, її члени не повинні постійно змінюватись. Законодавство має передбачати можливість якомога ширшого спостереження за перебігом виборчої кампанії. Також повинна бути впроваджена дієва система оскарження порушень виборчого законодавства, у тому числі в судах; при цьому строк розгляду скарг на порушення не може бути надмірно тривалим – максимум 3 дні після подання скарги до відповідного органу, що розглядає виборчі спори.

Алессіо ПЕКОРАРІО, член Секретаріату відділення виборів та референдумів Венеціанської комісії, Доктор порівняльного конституційного права, „La Sapienza” (Рим, Італія)

У багатьох європейських країнах законодавство, яке регламентує фінансування політичних партій, було ухвалене всього декілька років тому. На сьогоднішній день відсутні такі стандарти у відповідній сфері, які б могли бути просто перенесені у національне законодавство тієї чи іншої держави. Все ще відкритими залишаються багато питань: чи повинні партії фінансуватись державою на постійній основі, чи лише підчас виборів, чи повинна віддаватись перевага державному фінансуванню партій перед приватним фінансуванням, яким має бути оптимальний механізм контролю за фінансуванням партій тощо.

Перша проблема, яка потребує вирішення на рівні національного законодавства – проблема дозволеного обсягу приватного фінансування партій. На думку Венеціанської комісії, партії можуть фінансуватись за рахунок приватних внесків, при цьому може дозволяти фінансування з боку іноземних держав та іноземних юридичних осіб, а також громадян держави, які проживають за кордоном. Комісія вважає, що законодавство може

встановлювати ряд вимог щодо приватного фінансування: по-перше, на законодавчому рівні можуть закріплюватись граничні розміри внесків на користь партій і кандидатів на виборах; по-друге, можуть заборонятись внески від комерційних підприємств та релігійних організацій; по-третє, може впроваджуватись державний контроль за фінансуванням партій, які висувають кандидатів на виборах, з боку органу, який спеціалізується на виборчих питаннях; по-четверте, має бути гарантована прозорість приватного фінансування партій (партії мають оприлюднювати свої річні фінансові звіти, де б відображалась інформація про отримані партією внески впродовж звітного періоду); по-п'яте, інформація про внески, які перевищують встановлену межу, має обліковуватись та офіційно оприлюднюватись. Також на законодавчому рівні мають закріплюватись такі положення, які б не дозволяли обходити встановлені обмеження.

З метою запобігання надмірній залежності партій від приватного фінансування, законодавство може передбачати можливість їх державного фінансування як у прямій, так і у непрямій формах. Однак обсяг відповідної фінансової підтримки має бути законодавчо обмежений. Відповідне положення знайшло відображення у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо Єдиних правил проти корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній. У цьому контексті Венеціанська комісія відзначає, що: 1) державне фінансування має надаватись всім партіям, представленим у парламенті; 2) з метою стимулювання конкуренції між партіями та запобігання консервації політичної системи, законодавство може також передбачати можливість фінансування партій, які не отримали представництва у парламенті, але здобули визначений рівень підтримки виборців; 3) критерії надання фінансової підтримки мають бути об'єктивними; 4) умовою надання державної підтримки має бути подання партійної звітності компетентному державному органу; 5) держави мають стимулювати фінансову прозорість партій, які отримують державну фінансову підтримку.

Існує декілька систем державного фінансування партій: 1) держава фінансує партії переважно у непрямий спосіб (до таких країн належать, зокрема, Італія та Іспанія); 2) змішана модель, за якої держава підтримує партії як у непрямий спосіб, так і безпосередньо (наприклад, Великобританія, де держава виділяє гранти на розвиток політики представленим у парламенті групам); 3) держава надає пряму фінансову підтримку партіям. Державне фінансування може здійснюватись у різний спосіб та у різних межах – єдиний підхід до врегулювання цих питань фактично відсутній. Так, в Азербайджані держава фінансує діяльність партій лише у виборчий період, а у Швейцарії взагалі заборонене державне фінансування партійної діяльності.

Ігор КУРУС, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення

Виборча кампанія ще не почалася, однак телерадіокомпанії вже змушені порушити вимоги статті 60 Закону „Про вибори Президента України” в частині середньозваженого показника. Крім того, відразу після реєстрації кандидатів у Президенти ЦВК має оголосити попередження більшості з них. Адже на сьогодні більшість кандидатів активно проводять передвиборчу агітацію поза строками, визначеними Законом „Про вибори Президента України”, що відповідно до статті 57 цього Закону є підставою для оголошення попередження.

Загалом, чинний Закон „Про вибори народних депутатів України” є набагато прогресивнішим за Закон, що регламентує порядок проведення виборів Президента, хоча і до нього у Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення були певні зауваження: 1) щодо заборони за 20 хвилин до і після трансляції передвиборчої агітаційної програми оцінювання змісту такої програми, дій кандидатів та поширення щодо них будь-

якої інформації; 2) щодо заборони трансляції у новинах зображень символіки суб'єктів виборчого процесу (адже висвітлюючи заходи за участі кандидатів відповідний ЗМІ фізично не може уникнути трансляції таких зображень); 3) щодо механізму забезпечення рівності доступу кандидатів до ЗМІ – адже під час парламентських виборів окремі суб'єкти виборчого процесу мали відповідну можливість, в той час як інші були її позбавлені (хоча остання проблема є типовою не лише для України, але і багатьох інших країн); 4) щодо заборони поширення завідомо недостовірної інформації про кандидатів (критерії „завідомості” недостовірної інформації є дуже розмитими, що відкриває шлях для довільного тлумачення цього поняття). Суттєвим недоліком чинного законодавства є також відсутність відповідальності ЗМІ за порушення виборчого законодавства, що призведе до використання ЗМІ не як джерел інформації, а як джерел пропаганди діяльності, програм того чи іншого кандидата. Враховуючи зазначене, а також те, що Закон „Про вибори Президента України” не зазнає суттєвих змін, ми повинні постійно ставити під сумнів достовірність поширюваної ЗМІ інформації, штучно понизити рівень довіри до ЗМІ з боку виборців, як це мало місце у 2004 році.

Володимир КОВТУНЕЦЬ, *експерт Інституту виборчого права*

З прийняттям Закону „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України” ми повертаємось до виборчого законодавства зразка не 2004, а 1990 року, коли не просто не передбачались можливості проведення чесних і прозорих виборів, але й створювались перешкоди для реалізації виборцями права на вибори, які б відповідали зазначеним стандартам.

Керуючись новою редакцією Закону „Про вибори Президента України” жодна виборча комісія не зможе працювати таким чином, щоб не порушити його вимоги. Наведу лише два приклади. Перше. Реєстрація кандидатів у Президенти завершується за 64 дні до дня виборів, за 60 днів до дня виборів виконавчі органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації повинні внести до окружних виборчих комісій подання про утворення звичайних виборчих дільниць; кандидати на пост Президента подають свої кандидатури до окружних виборчих комісій за 54 дні до дня виборів, ЦВК утворює окружні комісії не пізніше як за 50 днів до дня виборів. Таким чином, органи місцевого самоврядування не зможуть виконати вимогу Закону щодо строків внесення до ОВК подань про утворення виборчих дільниць, оскільки ОВК на момент закінчення відведеного Законом строку для внесення цих подань ще не існуватиме. Друге. Для голосування на чергових виборах Президента України виборці будуть включені за їх виборчими адресами, і хоча Закон не передбачає використання відкріплених посвідчень, кожен виборець зможе звернутись до відповідного органу ведення Реєстру з тим, що у день виборів проголосувати, скажімо, не у Львові, а у Донецьку (якщо для цього будуть достатні підстави). У той же час, при проведенні повторного голосування виборці включатимуться до списків виборців вже не за їхніми виборчими адресами, а за місцем постійного проживання. Я не знаю, як органи ведення Державного реєстру виборців реалізуватимуть цю норму, адже у базі даних Реєстру фіксується лише виборча адреса виборців, а не місце їх постійного проживання.

Новою редакцією Закону „Про вибори Президента України” також порушено вимоги міжнародних договорів, ратифікованих не лише Верховною Радою України, але і Верховною Радою УРСР, зокрема – Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відтак цілком імовірно є ситуація, коли Європейським судом з прав людини президентські вибори будуть визнані такими, що були проведені незаконно.

Оцінюючи розмір виборчої застави, слід говорити не про середню заробітну плату по Україні і її відповідність законодавчо визначеному розміру застави – варто говорити про

зарплату тих людей, які можуть стати загальнонаціональними лідерами, тобто людей, які обіймають посади топ-менеджерів. Щоб заробити 500 000 грн. топ-менеджеру потрібно працювати 2 роки, таким чином 2 500 000 грн. – це 10 років роботи топ-менеджера. Відповідно, людина найманої праці навіть теоретично не зможе взяти участь у цих виборах – потрібно або йти у залежність від дуже багатих людей, або ж самому належати до когорти багатіїв і мати власний бізнес (який в Україні далеко не завжди є чистим).

Сьогодні мова йде не лише про те, що порушуються права виборців, принципи виборчого права – мова йде про те, що будується стіна між Україною і Європою саме на тій території, де ми до Європи були найближчими, з тим, щоб у Європі Україна була поставлена поруч із Білоруссю.

Нині перед експертами та громадськими організаціями стоїть принципово інше завдання, ніж під час попередніх виборчих кампаній – врятувати реноме України як демократичної європейської держави. У зв'язку з цим необхідно забезпечити тотальне спостереження за виборами, щоб жодне порушення виборчого законодавства не залишилось незадокументованим. З іншого боку, ті, хто здійснюватиме навчання членів виборчих комісій, мають сформулювати такі правові позиції, правові механізми, які не дозволять застосувати на практиці засоби фальсифікацій, які передбачені новою редакцією Закону „Про вибори Президента України”, наприклад – знайдуть правове обґрунтування неможливості розгляду дільничними виборчими комісіями скарг під час проведення голосування.

Наталія АМЕЛЬЧЕНКО, *Завідувач кафедри політології Національного університету „Києво-Могилянська Академія”, кандидат філософських наук, доцент*

Говорячи про якість виборів, слід вийти з царини права і говорити про цінності сучасної української політики і нинішніх українських політиків. Ми часто говоримо про демократію в інституціональних термінах, підкреслюючи, що вибори, верховенство права, опозиція тощо є необхідними інститутами для демократичних країн. Безперечно, без інститутів, у тому числі вищезгаданих, і без їхнього правового забезпечення демократії немає. У той же час, є велика різниця між демократією як інститутом і правом, і демократією як цінністю. На мою думку, демократія у нас існує якраз на рівні інститутів і права, які, звичайно, потрібно удосконалювати. Проте закони не працюють, і виникає логічне запитання: чому?

Я виходжу з того, що право може регулювати не все. Багато хто з-поміж юристів погоджується з цією тезою, говорячи, що правові норми не можуть забезпечити рівність доступу кандидатів на виборах до ЗМІ, рівне ставлення ЗМІ до кандидатів, проведення чесних соціологічних досліджень і т.ін. Адже не можна поставити міліціонера біля кожного редактора і контролювати його діяльність; не може право зробити ЗМІ незалежним від кнопки на пульті, яку натискає виборець, перемикаючи канали – адже мас-медіа роблять все для того, щоб людина не дивилась інші канали, бо має значні доходи від реклами. Саме тому ЗМІ працюють у форматі політичних „ток-шоу”, і навіть наявність у цих шоу розумних політологів, юристів, представників наукових центрів не впливає на їх якість, а роль присутніх фахівців зводиться лише до легітимації політичних спектаклів, які демонструються нам щодня.

Я вважаю, що демократія на рівні цінностей – це дещо інше: це коли людина, чий права порушено, не дає хабара, а звертається за захистом своїх прав до суду, коли представник політичної еліти перетворює права людини, норми Конституції, правові приписи на свої власні переконання, за які він готовий боротись. Якщо демократія і право не виступатимуть як цінність, то навіть найдемократичніші закони навряд чи будуть діяти ефективно. Право не

може зробити людину моральною, мораль – це коли право стає внутрішнім обов'язком, а не зовнішнім примусом.

У Європі демократія ефективно функціонує тому, що її інститути підтримуються демократичними цінностями. Варто згадати, які саме гасла висувались на Майдані Незалежності у 2004 році під час відомих подій: вільні, чесні, відкриті вибори, моральна влада і т.д. На жаль, ті, хто прийшов до влади за результатами виборів 2004 року, не змогли втілити ці гасла в життя. І це – не лише проблема влади, це значною мірою і наша проблема, адже політична еліта не прилітає з іншої планети, вона є частиною народу.

Другий момент, на якому варто акцентувати увагу – у перехідних суспільствах потрібно відводити важливу роль не лише інституційним реформам і удосконаленню правового регулювання, але і гуманітарно-освітній політиці, яка має бути спрямована на запровадження демократичних цінностей. Як у нас ставляться до такої політики? Тут серед т.зв. „політичної еліти” існує два підходи: 1) „марксистський” – колишні представники старої комуністичної номенклатури вважають, що гуманітарно-освітня політика взагалі не є обов'язковою, достатньо лише провести ринкові, соціальні, політичні, інституційні реформи, а демократичні цінності докладуться самі собою (відповідно, серед таких представників домінує зневага до важливості гуманітарно-освітньої політики; у цьому контексті заслуговує на увагу приклад Партії Регіонів, яка позиціонує своїх представників як господарників, професіоналів в економіці, соціальній політиці, при цьому інтеграція цих представників здійснюється не на основі спільних цінностей, а на основі спільних бізнесових інтересів; БЮТ, до речі, так само не висуває ціннісних гасел – Юлія Тимошенко в основному працює, в той час як інші займаються чимось деструктивним; аналогічна риторика притаманна і Арсенію Яценюку – він не висуває ціннісних орієнтирів, акцентує увагу на „новій індустріалізації”, „продуктивності села” тощо); 2) образ України-жертви в контексті постколоніального дискурсу (на чому акцентує увагу В.Ющенко), який не сприяє формуванню активного громадянства, громадянина, який націлений на майбутнє.

Третє варте уваги питання – чому у суспільстві існує значна кількість тих, які не хочуть голосувати взагалі або голосують „серцем”? Я вважаю, що причинами цього є відсутність ідеологічної ідентифікації партій, відсутність ідеології, постійна міграція депутатів з партій і фракцій. Голосування „серцем”, а не розумом навряд чи є позитивом. Вибір має бути свідомим, однак свідомим він може бути лише тоді, коли виборець зможе голосувати за певну ідеологію, певну програму.

Наша т.зв. „політична еліта” демонструє повну неспроможність домовлятися, неспроможність до рефлексивної демократії, коли політики домовляються щодо вихідних засад політики. В Україні серед політиків немає ціннісного консенсусу, на відміну від багатьох європейських країн, наприклад – Литви, де представники різних політичних таборів спільно погодились з тим, що Литва має стати членом ЄС. Про неспроможність домовлятися свідчать, наприклад, провал Універсалу національної єдності, Конституційної ради тощо. Якби еліта могла домовлятися, то Закону „Про вибори Президента України” у тому вигляді, який зараз зазнає критики, можливо, не було б взагалі.

Анатолій РОМАНЮК, *Директор Центру політичних досліджень, професор кафедри політології Львівського національного університету ім. І.Франка*

Напередодні президентських виборів дедалі частіше проходять зустрічі, конференції і круглі столи, присвячені виборчій тематиці. Якщо у цих зустрічах беруть участь політики та експерти, спостерігається певна тенденція – депутати говорять про те, що: 1) не потрібно займатися критиканством; 2) за стан справ в Україні відповідальність несе народ, а не еліта – адже саме народ цю еліту привів до влади.

Варто почати з визначення поняття еліти. Під політичною елітою я розумію: а) політичних лідерів, які за результатами виборів приходять до виконавчої влади і обіймають посади за квотами партій (тобто є політиками, а не державними службовцями); б) представників парламентських політичних партій, які завдяки входженню до парламентських інститутів здатні певним чином впливати на діяльність виконавчої влади, процес прийняття політичних рішень і спрямування політичного процесу; в) представників позапарламентських політичних партій, які мають можливість у майбутньому потрапити до складу парламенту і можуть активно використовувати засоби тиску на політичний процес.

Свого часу класик партології Моріс Дюверже сформулював положення, за яким для оцінки політичної партії необхідно розглядати її організаційну структуру. Якщо розширити цей підхід, то можна стверджувати наступне: атмосфера і взаємовідносини всередині партії прямо впливають на те, яким чином вона буде діяти після здобуття влади. Відповідно, якщо партія є демократичною, вона зможе реалізувати демократичну програму, якщо ні – то демократичну програму вона реалізувати не зможе. Кафедрою політології ЛНУ ім. І.Франка завершено дослідження, яке присвячене політичній комунікації всередині партій у період з 2006 року (тобто з моменту проведення виборів до парламенту за новою виборчою системою із голосуванням за закриті списки у єдиному загальнонаціональному виборчому окрузі). Результати цього дослідження говорять про те, що в межах всіх політичних партій комунікація носить централізований характер: рішення приймаються в центрі і „спускаються” вниз, зворотного шляху комунікації немає. Таким чином, національні партії є авторитарними за своєю суттю.

Необхідно також розглянути питання міжпартійної комунікації – утворення блоків, коаліцій, формулювання спільних документів тощо. На сьогодні між партіями є певний компроміс. Суть останнього полягає у тому, що слабкі партії підтримують більш потужні. У той же час, відсутній компроміс між партіями як рівними партнерами. Таким чином, наша партійна еліта не знає, що таке компроміс – компроміс розглядається лише з позиції сильної сторони. Якщо використовувати термінологію теорії ігор, партійна еліта пропонує дотримуватись тільки однієї моделі політичного процесу – гри з нульовим результатом, коли той, хто виграє, отримує все, а той, хто програє, втрачає все і платить як за себе, так і за того, хто виграв.

Ключовою характеристикою сучасної української еліти є популізм. Він завжди був присутній в українській політиці, однак протягом останніх років почав вже зашкалювати, і його рівень вже не відповідає нормам європейської країни – він дійшов до рівня латиноамериканських держав.

Ознакою політичних еліт в Україні також стало „м’яке” ставлення до закону, а якщо називати речі своїми іменами – повне нехтування законом або прийняття законів „під себе”. Я зверну увагу тільки на дві приклади. Перший приклад – проблема фінансування політичних партій. У нас існує відповідний закон, який так і не почав діяти. На сьогодні інших (окрім експертних оцінок) джерел отримання достовірної інформації про те, скільки коштує виборча кампанія, немає. Другий приклад – скорочення строків виборчої кампанії до 90 днів. Таке скорочення – пуста декларація, адже реально виборча кампанія почалась не за 90, і навіть не за 120 днів до дня виборів – вона стартувала за 150 днів до дня виборів, можливо, навіть раніше. На мій погляд, у виборчих законах варто було б закріпити положення про те, що передвиборна агітація починається не після реєстрації кандидатів, а за певний строк до призначення виборів.

Важливим є також питання співвідношення особистісного та ідеологічного в діяльності політичної еліти. Протягом останніх років, особливо після 2004 року, ми стали свідками активних „персоналістських” кампаній, коли одні політичні лідери перейшли до звинувачень інших політичних лідерів (проблема „любих друзів” Президента, протистояння по лінії Тимошенко – Балога тощо), прикриваючи особистісне протистояння ідеологією. Коли ж особистісне протистояння знімається, виявляється, що вчорашні запеклі „ідеологічні” опоненти стають друзями і політичними однодумцями. Найгіршим є те, що особистісне

протистояння переноситься у сферу внутрішньої та зовнішньої політики, і в результаті ми маємо приклад повної безвідповідальності політичної еліти.

Протистояння еліти, свідками якого ми стали упродовж останніх чотирьох років, має інституційну складову: боротьба „А” проти „Б” полягає не лише в тому, що „А” принижує „Б” і намагається перетворити його на цапа-відбувайла, але і в тому, що „А” завдає удару по інституту, який представляє „Б”. В результаті ми спостерігаємо знищення у громадському сприйнятті ролі й авторитету інститутів: парламенту, глави держави, уряду. Причому таке знищення відбувалось свідомо і цілеспрямовано. Саме тому згідно з даними одного із соціологічних досліджень, 20% опитаних громадян України ненавидять ту владу, яка на сьогодні існує в Україні.

Мирослав МАРИНОВИЧ, *Вице-ректор Українського католицького університету*

На превеликий жаль, помаранчеві сили, які отримали владу завдяки народу, після здобуття влади відвернулися від народу і взяли активну участь у самоізоляції влади задля наступних перемог.

На сьогодні серед політиків наявний брак відповідальності, а точніше – неготовність до відповідальності за свої дії і рішення. Окремі народні депутати намагаються покласти відповідальність на народ, мовляв – ми ж представляємо не себе, а тих, хто за нас голосував. На мій погляд, таке апелювання до народу, який самі ж політики ізолювали від влади, є аморальним: якщо ти як депутат не відповідаєш за те, що діється в парламенті, - склади мандат. Адже якщо працівник, наприклад, комерційної компанії пропонує певний крок, який потім обертається крахом для компанії, він апелює не до тих, хто його призначав – він звільняється або його звільняють, тобто він несе відповідальність. В політиці ж відповідальності немає. Я добре пам’ятаю, як у свій час колишній заступник керівника Народного Руху України Олександр Лавринович обстоював ідею впровадження пропорційної системи виборів як чи не єдиного шляху порятунку України від тих явищ, які на той момент мали місце у суспільно-політичному житті. При цьому я не чув від тих, хто впроваджували цю виборчу систему, якихось вибачень за негативні наслідки її впровадження. Ще один приклад браку відповідальності: зараз Олександр Мороз активно критикує все, що відбувається у державі, у тому числі стосунки між гілками влади. Але він, мабуть, забув, що саме завдяки його зусиллям був ухвалений той варіант Конституції України, який істотно розбалансував владу.

Я припускаю, що у цій президентській кампанії повториться те ж саме, що мало місце під час попередніх кампаній – пошук „незаплямованих” облич, які стануть окрасою відповідних виборчих списків. Це зумовлено певним суспільним запитом: ті, хто при владі, вже остаточно зіпсовані, і нам потрібно обрати чесних людей для наведення порядку у владі. Я не знаю, скільки нам ще потрібно виборчих циклів, спроб і помилок, щоб усвідомити: не в цьому річ, адже і серед „зіпсованих” було багато чесних людей, які прийшли до влади для того, щоб її поліпшити. Я не знаю, як на сьогодні оцінюють Андрія Шевченка, але на момент свого обрання до парламенту він був одним з найкращих; між тим, перебуваючи у владі, він розчинився у ній.

Дуже гарним інструментом перевірки етичної позиції того чи іншого політика є його готовність йти на особисті жертви заради тих, кого він представляє у владі – заради народу. Не хочу вдаватись до крайнощів і стверджувати, що всі депутати „при владі” не зробили нічого позитивного для народу, - це було б несправедливо. Водночас я не знаю жодного прикладу, коли б хтось із народних депутатів України пішов на значну особисту жертву заради інтересів народу.

Виникає логічне запитання: яким є вихід з існуючої ситуації, особливо з урахуванням того, що аморальність не лише нагромаджується, вона сприймається як щось звичне, як норма. Я не вірю у те, що вихід з нинішнього глухого кута можна знайти у політичній площині – моральне одужання не може відбутися внаслідок політичних дій, воно є одноразовим актом – ти або готовий до жертви, або ж ні, жертву не можна планувати. На моє переконання, майбутнє – за такою політичною силою, яка не просто декларуватиме моральне очищення, але і доведе готовність до такого очищення конкретною жертвою. Етичні зміни не є ідентичними змінам політичним. На політичному рівні цілком нормально виступати, наприклад, за скасування інституту президентства. Що ж означає виступати за скасування корупції? Нічого, якщо ти не можеш довести таку готовність своїми власними діями через відповідні втрати.

Після 2004 року реалізувалась всім добре відома притча: герой, який подолав дракона, посів його місце і сам став драконом. У мене таке враження, що помаранчева сила не виконала головного мандату, який йому дав народ. І тому на помаранчевих політиків на чергових президентських виборах можуть очікувати певні сюрпризи: Галичина, наприклад, може проголосувати за В.Януковича, давши йому більш високий рівень підтримки, ніж Партія регіонів отримала на відомих виборах у Тернопільській області. І причиною цього будуть не маніпуляції і фальсифікації, а невиконання помаранчевими силами свого мандату.

Може виникнути ще одна проблема: якщо система все одно поглинає все, що потрапляє в неї, то вона не може бути змінена взагалі, і проблема якості еліт взагалі знімається – деградація системи є невідворотною, як і перетворення „під систему” всього, що потрапляє в неї. На мій погляд, згідно із законами структуралізму є два виходи: якщо елемент, що входить до системи, не є достатньо потужним для перетворення системи, система його поглинає або виштовхує; якщо він достатньо потужний – такий елемент стає системоутворюючим, він формує нову систему.

Антоніна КОЛОДІЙ, *Завідувач кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, доктор філософських наук, професор*

Існує два підходи до розуміння еліт. Перший з них – ціннісний, за якого визначаються риси, якими б мала володіти еліта. Такі риси загалом перераховані у літературі з відповідної проблематики, більше того – в окремих публіцистичних статтях автори піднімають ідею про необхідність створення певних експертних комісій, які б перевіряли претендентів на державні посади на предмет відповідності їх визначеному переліку рис. Звичайно, такі заклики – повна утопія, реальне життя цю ідею якщо і не відкине, то викривить на стільки, що від неї практично нічого не залишиться. Водночас цінність згаданого підходу полягає у тому, що він встановлює певний стандарт еліти. Другий підхід – функціональний, його суть зводиться до того, що еліта розглядається як сукупність всіх тих, хто претендує на здійснення та здійснює владу.

Засоби масової інформації перестали акцентувати гострі моменти у політичному процесі – вони йдуть за тими провідними політиками, за якими люди, можливо, вже давно передумали йти.

Еліта зараз перебуває у такому стані, що очікувати на якісь райдужні перспективи з нею не доводиться. У свою чергу, сучасний стан еліти визначається специфічністю національного процесу трансформації. У будь-якій країні цей процес починається з лібералізації старого режиму, яка закінчується передачею влади у руки нової еліти, після чого остання започатковує реформи. В Україні окремі стадії цього процесу були обійдені: стара партійна номенклатура лібералізувалась, почала (без особливого бажання) певні демократичні

перетворення, але еліта, яка б мала прийти на заміну номенклатури, була знищена (самознищена), розпорошена, і, відповідно, не отримала владу та не започаткувала реформ. Відтак, до консолідованої демократії Україна не дійшла. Замість консолідації в нашій державі сформувались олігархічні клани, економічна могутність яких спонукала їх рухатись не до демократії, а до утвердження такого режиму, який би найбільше задовольняв їхні інтереси. Цей режим намагались утвердити шляхом реформування Конституції, яке почалось у 2000 році і завершилось у 2004 році. При цьому утвердження відповідного режиму супроводжувалось інституційною нестабільністю, розхитуванням тих інституцій, які були запроваджені у нашій політичній системі в середині 1990-х років. Таким чином, наразі спостерігається початкова стадія постолігархічного переходу – стадія застою, коли між елітами ще не почалася боротьба за принципові питання державної політики, яка б вела до демократії. Адже демократія виникає із жорсткої боротьби, коли сили, що ведуть таку боротьбу, починають розуміти, що відсутність загальноприйнятих узгоджених правил може призвести до повного програшу у боротьбі. Якщо „борці” розуміють важливість правил, вони їх визнають і стають готовими до того, що програш у боротьбі за владу не стане остаточним, за ним завжди може слідувати перемога.

Якщо порівнювати період кучмівського напівавторитаризму і період теперішньої умовної демократії, порівняння видається не на користь останньої – у тому сенсі, що за часів Л.Кучми існувала незгода з принципових питань державної політики, породжена суперечливістю інтересів Президента і його адміністративного апарату, олігархів, націонал-демократів, лівих сил; в той час як зараз вся еліта перебуває разом, і протистоїть цій еліті хіба що громадянське суспільство. Тому якщо від громадянського суспільства не буде жодної ініціативи, не буде жодних перспектив і в українській демократії.

Виникає питання: якою має бути така ініціатива? На мою думку, необхідне інституційне „перезавантаження” політичної системи України через Конституційну Асамблею. Суспільство повинно усвідомити, що для зміни еліти потрібен певний радикальний крок, адже змінити політичну еліту через існуючі правові засоби буде неможливо – політична еліта не дозволить цього зробити. Зміна еліти – процес революційний за змістом, однак еволюційний за своєю формою (процес формування Асамблеї, процес обговорень проекту Конституції, підготовленого Конституційною Асамблеєю, мав би тривати десь 4 роки; за цей час суспільство могло б змінитись і виділити нову еліту).

Грина БЕКЕШКІНА, Науковий керівник Фонду „Демократичні ініціативи”

Перед кожними виборами партії і кандидати замовляють у соціологів проведення досліджень, спрямованих на те, щоб визначити перелік проблем, які найбільше турбують виборців. В липні 2009 р. Ukrainian Sociology Service оприлюднював результати соціологічного опитування щодо проблем, які на думку виборців, має вирішувати новообраний Президент. Результати були такими: 1) подолання наслідків економічної кризи – 65%; 2) боротьба з корупцією – 47%; 3) проведення назрілих у суспільстві реформ (пенсійної, охорони здоров'я і т.д.) – 39%; 4) захист найменш соціально захищених верств суспільства – 35%; 5) зняття депутатської недоторканості, скасування депутатських пільг – 33%; 6) захист людей від несправедливості влади – 33% тощо. У той же час, з переліку п'яти першочергових проблем, Президент відповідно до своїх кадрових повноважень може вирішити лише одну – проблему корупції. Решта проблем, як-то питання зовнішньої політики чи створення єдиної помісної церкви, не дуже турбує виборців – лише 4% опитаних відносять до пріоритету діяльності нового Президента об'єднання церков.

Таким чином, головними для виборців є проблеми економіки, і всі кандидати намагаються тиснути на цю „больову точку”. Інше питання: яким чином це робиться? В.Янукович обіцяє „очолити ефективний уряд” (виникає логічне запитання: він планує стати Президентом чи Прем’єр-міністром України?), Ю.Тимошенко „працює” (багато хто ставить питання так: якщо вона працює, то що ж буде з країною, коли вона піде, адже працювати буде нікому – то, можливо, нехай і далі працює?), А.Яценюк обіцяє „нову індустріалізацію”, хоча індустріалізація завершилась ще в 1930-ті роки. Водночас згідно з конституційною реформою 2004 року, ці обіцянки Президент не зможе виконати в силу обмеженості своїх повноважень, адже його компетенція у сфері економіки є досить вузькою. Іншими словами, політики обіцяють те, чого зробити не зможуть. Певною мірою у цьому винен споживач, адже його запит формує нереалістичну пропозицію. Звідси впливає два завдання для ЗМІ і громадянського суспільства: виховувати кандидатів і виховувати виборців (з тим, щоб останні могли розуміти, що зможе зробити Президент, а чого він зробити не зможе через брак повноважень).

На сьогоднішній день мене турбує не стільки якість законів про вибори і якість політичних сил, скільки позиція ЗМІ. Останні зі сторожових псів демократії фактично перетворились на ручних цуциків політиків: медіа не ставлять політикам потрібних питань. У демократичних суспільствах медіа грають на стороні громадян, у нашому ж випадку ЗМІ грають проти громадян. Які питання є „потрібними”? Наприклад, В.Янукович обіцяє вирішити проблеми безробіття, низьких пенсій, отже – яким чином він це зробить? Буде вмовляти Прем’єр-міністра Ю.Тимошенко впровадити свою програму? Чи буде намагатись переобрати парламент і сформуванати більшість для того, щоб впроваджувати власну програму через парламент? Ю.Тимошенко також, напевне, акцентуватиме увагу на проблемах економіки. А чи хтось із ЗМІ запитав її, яким чином вона вирішуватиме економічні проблеми на новій посаді? Поєднуюватиме посади Президента і в.о. Прем’єр-міністра? Чи „переформатує” більшість, - у цьому випадку варто було б запитати, який саме Прем’єр-міністр впроваджуватиме курс Юлії Володимирівни в життя? Наполеонівські плани Арсенія Яценюка у світлі вищесказаного взагалі виглядають досить сумнівними з точки зору можливості їх реалізації, адже у нього навіть власної парламентської фракції немає, так само, як і у багатьох інших потенційних кандидатів на пост Президента України.

Михайло НАХОД, Голова Луцької міської громадської організації „Центр політичного аналізу та виборчого консалтингу”

Активність громадських організацій з наближенням виборів зростає. Цьому є низка пояснень: 1) ряд громадських організацій фіксують відповідні або суміжні цілі у своїх статутах, а наближення виборів дозволяє втілити ці цілі у життя; 2) вибори – можливість отримання фінансової підтримки для своєї діяльності, як в рамках співпраці з політиками, так і в рамках проектів, що здійснюються за фінансової підтримки міжнародних фондів, благодійних організацій тощо; 3) вибори дають громадським організаціям можливість змобілізувати своїх активістів та резерви.

Найбільш активними у виборчому процесі є молодіжні партійні організації (вони не є демократичними, мають доволі вузьку спеціалізацію, їхня роль зводиться до підтримки відповідних суб’єктів виборчого процесу тощо), експертні та аналітичні центри як на загальнонаціональному, так і регіональному рівні (здійснюють експертне забезпечення виборів, аналізують програми партій тощо), моніторингові організації (спостерігають за виборами), правозахисні організації (сприяють захисту виборчих прав, запобігають порушенням законодавства), просвітницькі організації. Часто у виборах суб’єкти виборчого процесу намагаються задіяти й інші типи організацій – профспілки, асоціації тощо.

Можна виділити декілька перспективних напрямків діяльності громадських організацій в контексті поліпшення якості виборів.

По-перше, лобіювання прийняття необхідних законодавчих актів. Має бути створена коаліція всеукраїнських і місцевих громадських організацій, які б могли внести свій внесок в удосконалення законодавства, зокрема – виборчого. Зараз готується проект Виборчого кодексу, і пропозиції щодо його удосконалення мають вносити не поодинокі, як це має місце нині, а узгоджено. Протягом останнього часу низка політичних сил виступала із заявами про необхідність перегляду виборчих систем, які застосовуються на загальнонаціональних та місцевих виборах у напрямі забезпечення їх персоніфікації. Громадські організації повинні виробити спільну думку щодо таких систем і активно відстоювати свою позицію, у тому числі і в засобах масової інформації, під час зустрічі з політиками тощо.

Другий напрям – громадянський тиск. Дуже часто лунає думка про те, що ніхто крім громадських організацій неспроможний забезпечити прозорість виборчого процесу. У цьому напрямі зусилля громадських організацій можуть полягати в: а) узгодженні бачення недоліків виборчого законодавства, напрацюванні відповідних пропозицій щодо їх врегулювання, підтримці пропозицій підписами представників значної кількості організацій; б) надсиланні колективних звернень, проведенні масових заходів.

Третій напрям – громадянська освіта. Громадські організації повинні поінформувати суспільство про ті ключові небезпеки, які можуть виникнути у зв'язку із практичним застосуванням законодавства про вибори.

Четвертий напрям – створення підґрунтя для виникнення громадянської партії. Через один-два виборчих цикли нинішні політики дискредитують себе остаточно. Тому ті представники громадянського суспільства, для яких небайдужими є демократичними цінності, повинні зосередитись на побудові партії нового зразка, яка „виросте” з активних громадян і будуватиметься на принципово іншій основі.

Олександр СОЛОНТАЙ, *експерт Інституту політичної освіти, депутат Закарпатської обласної ради*

З точки зору ролі громадських організацій чергові вибори Президента України принципово відрізняться від попередніх виборчих кампаній. Якщо у 2004 році майже всі молодіжні громадські організації потрапили під репресивний тиск, у 2009 році громадським організаціям було створено належні умови для роботи. У той же час, ми маємо падіння молодіжної активності, руйнування великої кількості молодіжних організацій і їх регіональної мережі, зміну керівників, значний вплив грошей на діяльність організацій і повну демобілізацію громадського активу. Дві третини активу громадських організацій відійшло від активної громадської діяльності, ці люди просто вибули з громадського середовища.

Розуміючи ці та інші інституційні проблеми, ми – представники частини молодіжних громадських організацій, об'єднались у проект „Громадянська кампанія „Молодіжна варта”: молодь за вами спостерігає”. Наше завдання протягом чергових президентських виборів полягає у тому, щоб повернути (принаймні частково) молодіжну активність, актуалізувати питання усвідомленого вибору, повернути молодь до дискусій. Зокрема, дискусій щодо того, що зараз заважає Юлії Тимошенко прийняти необхідні законодавчі акти стосовно демократизації стосунків студентів і адміністрації вищих навчальних закладів, починаючи від студентського самоврядування і закінчуючи впливом студентства на вирішення господарських питань у навчальних закладах. Партії регіонів ми б хотіли поставити питання про те, що заважає їй у тих регіонах, де вона має відповідний рівень представництва в органах місцевого самоврядування, запровадити земельні аукціони і використати отримані кошти для будівництва соціального житла для молоді. Або ж що заважає „Нашій Україні”,

яка представлена в уряді низкою міністрів, запровадити програми працевлаштування молоді на селі після закінчення навчання у вищих навчальних закладах, і тим самим вирішити питання повернення молодих фахівців на село. Всі ці питання, до речі, знайшли відображення у передвиборних програмах політичних партій і блоків на виборах 2007 року.

Попри вибух молодіжної активності у 2004 році, реальна чисельність молодіжних громадських організацій за останні 5 років збільшилась лише вдвічі. Це означає, з одного боку, що до справжнього громадянського суспільства на рівні молоді нам ще дуже далеко; з іншого боку, це означає також і те, що все перебуває в руках активних молодіжних організацій, які можуть активно впливати на побудову демократії в Україні.

Олександр НЕБЕРИКУТ, Громадянська мережа „ОПОРА” (м. Львів)

Що можуть робити громадські організації для того, щоб зробити вибір на виборах більш усвідомленим? Мені здається, що більшість наших продуктів (результати моніторингові, експертизи, навчальні матеріали тощо) спрямовані не на виборців, а на більш вузьку групу користувачів. Вбачається два шляхи активізації роботи громадських організацій з виборцями: 1) громадянська освіта з питань усвідомленого вибору – не лише у період виборів, але і у міжвиборчий період; 2) громадський контроль за діяльністю влади із залученням виборців, у тому числі на найнижчому рівні – рівні громад.